

stičke elemente indijske i tibetanske tradicije, koji su se zadržali, obnovili ili dobili nova kontekstualna određenja u okviru tantrizma, iako je njihova osnovna magijska funkcija ostala relativno nepromenjena. One se koriste, a jedne strane, kao zaštita od negativnih, a s druge, kao odobrovoljenje pozitivnih sila ili pojava, bez obzira na različita određenja prirode tih sila ili pojava (koje se kreću u rasponu od »empirijskih« do natprirodnih). Na primer, u budističkom tantrizmu, mantra OM HUM PHAT (mantrički niz koji se sastoji od tri bida-mantrre) može poslužiti istovremeno za zaštitu od posebne vrste demona poznatih kao rakše (*raksa*), zatim za umilostivljenje ženskog božanstva kurukula (kurukulla), ali, na drugim ravnama i pod drugim pretpostavkama, i prilikom vizualizacije pet »meditativnih buda« (*dhyani-buddha*) i kao priprema duha za krajnji uvid u ništetnost (*śūnyata*) stvari.

2. Mantrre sticanja ili opunomoćenja čine najrasprostranjeniju kategoriju mantri. Polazna pretpostavka im je da se određene stvari ili moći ne mogu sticati konvencionalnim, bilo empirijsko-praktičnim bilo religijskim, sredstvima. U pitanju je sticanje u dijapazonu od materijalnih dobara do magijskih umeća (npr. u svrhe egzorcizma) i okultnih ili duhovnih moći (*śiddhi*). Jedan od tantričkih ciljeva ovih mantri jeste postizanje tzv. »šest činilaca« ili »šest radnji« (*ṣaṭkarma*) šanti (*śanti*) – moć isceljenja i zaštite od negativnih okolnosti, uroka ili rđave karme iz predašnjih života; vaška-rana (*vaśikarana*) – moć da se omadiju ljudi, životinje ili božanstva radi sticanja koristi od istih; stambhana – moć da se poništi učinak tuđeg delanja ili objektivnih okolnosti; vidvešana (*vidvešana*) – moć razdvajanja prijatelja, ljubavnika, rodbine itd; ucatana (*uccatana*) – moć koja neutrališe neprijatelja i razara fizičke objekte; i konačno, marana (*marana*) – moć ubijanja ili sakaćenja posredstvom mantri.⁹

3. Mantrre vezane za meditativne tehnike (od elementarnog usredsređivanja do vizualizacije i introjeksiije) i proces identifikacije najsuptilniji i, po soteriološkoj vrednosnoj skali, najviši kategoriju mantri. Ako najviši domet i hinduističkog i budističkog tantrizma okarakterišemo kao izbavljenje ili oslobođenje posredstvom »puta identifikacije ili sjedinjenja« (*yoḡa-marga*), onda ova kategorija mantri spada u nezamenljivi stožer praktičkih sredstava za ostvarivanje tog cilja. Uz druge elemente tantričkog praxisa kao što su mudre ili mandale, i u pojedinim jasno definisanim obrednim sklopovima (mada u izvesnim slučajevima i mimo njih), mantrre kao sredstva identifikacije ili meditativne zadubljenosti, u zavisnosti od sistema, mogu poslužiti za doseganje jednostavne estetičke percepcije, za usredsređivanje i prekid toka konceptualizacije, zatim za evokaciju i sjedinjenje sa kosmičkim procesom evolucije i involucije (npr. u obliku polariteta Šiva-Šakti), sa vibraciono-ontološkom podlogom zvuka (tj. identifikacijom vibracionog aspekta mantri sa vibracionom podlogom kosmičkog zbijanja – npr. u šavističkim školama koje razrađuju pojam *spanda*), sa »fintovarno-energetskom« osnovom psihofizioloških procesa (buđenje čakri posredstvom mantri u kudalini jogi), sa defikovanim emanacijama primordijalnog nihiliteta (vezivanjem mantri za pojedine »meditativne bude« u tantričkom budizmu), itd. Najstariji primer upotrebe mantri identifikacije nalazimo u tzv. obredu »prečišćenja elementa« (*bhutaśuddhi*) u kojem se uz pomoć pojedinih mantri i mudri izvodi postepeno rastakanje grubih i finotvarne elemente onto-kosmičke hijerarhije, da bi se na kraju postiglo vizualizovano sjedinjenje sa simboličkom emanacijom apsolutnog načela koje data tradicija postulira.

C) Kada je reč o po strukturi različitim vrstama mantri, takođe se može izvesti tročlana klasifikacija s obzirom na lingvističku strukturu i semantičku funkciju mantri.

1. *Mantrre sa značenjem* su one mantrre čija efikasnost proističe jednako iz njihovog zvučno-vibracionog aspekta, šireg filozofskog ili obrednog konteksta, ali i iz njihove čisto semantičke funkcije. Takva je, na primer, mantra identifikacije budističkog tantrizma OM SUNYATA – JNANA – VAJRA – SVABHAVAKO HAM (om šunjata-dñjanavadra-svabhavako ham), »om, uvidom u ništetnost stvari moja priroda se otkriva kao dijamantska ravan«, ali šaktistička mantra AHAM DEVI NA CANYOSMI (aham devi na čanjosmi), »ja nisam ništa drugo do devi« (tj. personifikovana Šakti, stvaralački princip kosmosa). Kod ovih mantri značajna je kontemplacija njihovog semantičkog sadržaja.

2. *Bida (bija) mantrre* ili »semene mantrre« su zvučne jedinice bez doslovnog značenja, ali se najčešće vezuju uz pojedina božanstva, energetska načela, kosmičke elemente, središta fintovarnog tela, boje, vremenske cikluse, kao i za mudre, jantre i mandale, tako da im je svojstvena (najčešće posredstvom »intencionalnog jezika«) određena »drugostepena« simbolička funkcija. One se najčešće po određenim pravilima nižu u »lanac« bida-mantri, ili se stavljaju na početak ili kraj (ili i jedno i drugo) mantri sa značenjem. Na primer, budistička mulamantra (*mulamantra*, »bsnovna« ili »korenmantra«) OM AH HUM (om ah hum) predstavlja lanac čistih bida-mantri, za koje se pojedinačno i grupno vezuje jedno ili više »božanstva« (npr. pet, dhjani-buda), filozofskih načela (npr. trojstvo »telo, govor i duh«), psihofizioloških središta (npr. mozak, grlo i srce), boja, itd. Relegiranje korespondencije između nekog načela i bida-mantrre, ili određene boje i bida-mantrre, razlikuje se od škole do škole, pa čak i unutar jedne te iste škole, iako se određeni obrasci ipak ponavljaju. HRIM (hrim), KLIM (klim), PHAT (phat), itd, predstavljaju tipične bida-mantrre hinduističkog tantrizma, a sheme njihovih korespondencija na svim nivoima, kao i u budističkom tantrizmu, zavise od pojedine škole ili pravca.

3. Takozvane *složene mantrre* sastoje se od bida-mantri koje se nalaze na početku ili kraju (ili i jedno i drugo), dok se između njih nalaze mantrre sa značenjem. Čuvena mantra tibetanskog budizma OM MANI PADME HUM (om mani padme hum – ili prema tibetanskom izgovoru – om mani peme hum – što upućuje na činjenicu da efikasnost neke mantrre ne mora uvek nužno zavistiti od ispravnog izgovora ili intonacije), koja doslovno znači »om dragulj u lotosu hum«, pripada ovoj vrsti mantrre.¹⁰ Njeno »simboličko« ili »tajno« značenje kreće se u rasponu od »mudrost u ništetnosti« do »penis u vagini«, opet u zavisnosti od škole ili pravca. Svaki slog se takođe vezuje za određenu boju, božanstvo i ravan egzistencije.

Po čisto formalnim strukturno-lingvističkim kriterijumima, mantrre se takođe mogu klasifikovati kao simetrične ili asimetrične i kao izomorfemske i heteromorfemske.¹¹

Tradicionalne klasifikacije mantri najčešće su se obavljale po uzoru na širi ritualni sklop unutar kojeg se mantra javlja. Tako dobijamo njasa-mantrre

(*nyasa-mantra*, »mantrre koje prate obrednu projekciju«) pitha-mantrre (*pitha-mantra*, »mantrre koje se izgovaraju prilikom hodočašća«), hrdaja-mantrre (*hrdaya-mantra* doslovno »mantra srca«, ali u prenosnom značenju mantrre »koje se koriste kao mnemotehnička sredstva«), itd, ali je ovakva klasifikacija od manjeg značaja, budući da se ista mantra može istovremeno javljati u vezem broju klasifikacionih jedinica.

D) Mantrre se prenose na tri načina: *direktno*, tj. mantra, njeno objašnjenje i uputstvo za upotrebu dati su eksplacitno u nekom tantričkom tekstu; zatim *indirektno* tj. »konstrukcija« mantrre, njena korespondentna vrednost ili simbolizacija, kao i ritualna upotreba, dati su posredstvom kodiranog »intencionalnog jezika« koji može da dešifruje jedino inicirani sadhaka; i najzad, posredstvom *inicijacije* u kojoj sam guru neposredno prenosi ukupni relevantni tantrički praxis sadhaki (činom prenošenja mantrre od gurua na sadhaka istovremeno se omogućava ovom potonjem da se usaglasi sa višim iskustvom, uvidom ili »fintovarno-energetskim« stanjem čiji je nosilac guru). Tradicionalno, jedino se druga dva načina smatraju ispravnim, budući da je iniciranost ključna pretpostavka delotvornosti mantri. Po tradicionalnom uverenju, mantra gubi svoju moć kada je koristi osoba koja nije prošla inicijaciju. Kao što je rečeno, sama upotreba mantri (mantra-*dapa* (*mantra-japa*) – vezinom glasno ponavljanje-intoniranje mantri) najčešće se javlja kao element šireg ritualnog sklopa koji uključuje prečišćenje, posvećenje, disajne vežbe (*pranayama*) mudre, vizuelizaciju, konstrukciju jantre ili mandale, usredsređivanje, samarpanu (*samarpana*, »prenošenje plodova obrednog učinka ili meditativnog napora odabranom božanstvu ili guruu«), itd. Idealni ishod tantričke prakse jeste pranadapa (*pranajapa*), tj. spontano neprekidno ponavljanje mantrre, koje opet, sa svoje strane, omogućava doseganje jednog od postavljenih »širih« ili »viših« ciljeva tantričke prakse.

U svom ritualnom sklopu, prvilo glasno izgovaranje i intoniranje mantrre smatraju se izuzetno značajnim. Međutim, rasprostranjeno je i bezvučno, »tihu« (tj. mentalno) intoniranje mantrre u sebi, često i bez propratnog ritualnog sklopa (mada većinom uz određene disajne tehnike). Ovakvo meditativno korišćenje mantri može dovesti do prestanka konceptualizacije i usredsređivanja duha na čistu percepciju, ili do buđenja čakri, ili može potpomoci evokaciji određenog mentalnog stanja koje je homologo sa emanacijom određenog energetskog načela, itd, u zavisnosti od toga kojem pravcu tantričke prakse sadhaka pripada.

Navešemo na kraju efinciju mantrre koju je predložio Mirče Elijade (Mircea Eliade) i koja nam se čini, u okviru mogućnosti jedne »definicije«, najboljom do sada ponuđenom (od strane i evropskih i azijskih istraživača): Praktična vrednost i filozofski značaj mantri zavise od dve vrste činjenica: prvo, od jogičke funkcije (tantričkih) fonema koji se koriste kao »potpora« prilikom usredsređivanja; i drugo – a u tome je specifično tantrički doprinos u razradi jednog gnostičkog sistema i jedne unutrašnje liturgije koja se zasniva na revalorizaciji arhajskih tradicija o »mistici zvuka«;¹²

NAPOMENE:

- 1 Vidi A. Bharati, *The Tantric Tradition*, Rider & Co., London, 1965, str. 101-163.
- 2 Ibid., str. 105.
- 3 S. B. Dasgupta, *Aspects of Indian Religious Thought*, Firma KIM Lim., Calcutta, 1977, str. 24.
- 4 A. Bharati, op. cit., str. 105.
- 5 Ibid., str. 155.
- 6 Ibid., str. 106.
- 7 S. B. Dasgupta, op. cit., str. 30.
- 8 A. Bharati, op. cit., str. 102.
- 9 Ibid., str. 156.
- 10 Za ekstenzivnu rasradu filozofske osnove, simboličkog sklopa i različitih meditativnih tehnika vezanih za ovu mantru vidi L. A. Govinda, *Foundations of Tibetan Mysticism*, Rider & Co., London, 1960.
- 11 Vidi A. Bharati, op. cit., str. 129-131.
- 12 M. Eliade, *Yoga: Immortality and Freedom*, Princeton U. P., Princeton, 1958, i 1969, str. 212-213.

* Odlomak iz poglavlja »Tantrička praksa« u zborniku *Tantrizam i joga* koji se pri prema u izdanju »Prosvete« u Beogradu-predredavci: M. Gaspari i D. Pajin.

